

putința să constate că *urloiu* derivă din *hornoiu*, augmentativul lui *horn*, H. Jarnik¹ își exprimă nedumerirea asupra acestei derivări și crede că *urloiu* e metatezat din *ulroiu*, și-l derivă din *ollula*. Contribuția mea de față vine în sprijinul derivării făcute de Pușcariu. Anume, e adevărat că în Brașov nu mai avem cuvântul *horn* care se află la baza lui *urloiu*, dar avem diminutivul *orneață* care corespunde unei forme *horneață*, cu căderea regulată a lui *h* în dialectul brașovenesc, și care însemnează „burlian prin care trece fumul din sobă în coș”². Singularul *orneață* e rar întrebuințat și credem că este o formă refăcută din pluralul *ornețe* care a trebuit să aibă, la început, un singular *horneț*.

CONSTANTIN LACEA.

Cauă.

Cuvântul se întrebuințează în Moldova și însemnează o ființă imaginară cu care se sperie copiii, face deci parte din familia destul de numeroasă a cuvintelor întrebuințate în această accepțiune: *bau*, *babau*, *babaua*, *băbăluc*, *bodaie*, *bolea*, *bordea*, *borza*, *gogoriță*, *mama-pădurii* ș. a. Pe alocuri se aude și supt forma masculină *cau*. Dintre particularitățile sintactice ale acestui cuvânt relevăm faptul că el se întrebuințează — ca alți termeni de acest soi (precum: *babaua*, *bolea*, *borza* etc., apoi *naiba* ș. a.) care denumesc ființe cunoscute de toți — numai în forma articulată, chiar după prepoziții: *a se teme de caua*; *vine-cau* (= *caul*).

Tiktin în al său *Dicț. germ.-rom.* a exprimat o idee ingenioasă, aducându-l în legătură cu lat. *cave* „păzește-te!” imperativul lui *caveo*. Comparația cu *ovis* > *oaie* și

¹ *Románské etymologie*. Extras din „Časopis pro moderní filologii a literatury“, IX, 1922/3, p. 56—59. Cf. DR. III, 850.

² Cf. G. I. Pitiș, în N. Rev. Rom. I, 107: *Fumul iese prin niște (h)ornețe*.

clavis > *cheie* l-a făcut însă să renunțe la această etimologie.

Eu însumi m'am gândit¹ la lat. *cava* „bufniță“. Din punct de vedere formal această etimologie nu prezintă dificultăți (cf. *faba* > arom. *fao*, ζάβα > *za*, artic. *zaua*) și este imaginabil ca bufnița, această pasere înfiorătoare de noapte să fi servit ca sperietoare de copii. Cât despre cuvântul latinesc, el e atestat în Italia (Deut. 14, 15): non manducabitis... et passarem et *cavuam* et similia ei, având în Vulgata corespondența *noctuum* și în grecește γλαυχα. Thesaurus îndreptează: *cavuam*(*nnu*)*m* sau *cava*(*nn*)*am*. Dar existența lui *cava*, alături de *cavannus*, este asigurată prin v.-franc *choue* (de unde actualul *chouette*), alături de *chouan*, cf. Meyer-Lübke, REW. 1785 și 1787, Gamillscheg, *Etyim. Wörb. d. franz. Spr.* p. 221 (cu bibliografie).

Ceea ce mă face să renunț la această etimologie, sânt considerații de ordin geografic.

Cavannus era, în latinește, un cuvânt de origine celtică și era simțit chiar ca celtism de Latini: „ululae aves... Galli cavannum nuncupant“ (cf. Walde, LEW², 142 și *Thesaurus* s. v.).

Limitarea urmașilor lui (și a lui *cava*) pe teritoriul francez și provençal ne arată că el nu pătrunsese în graiul poporului roman dincolo de hotarele Galiei, deci că el nu aparținea aceluia strat de cuvinte de origine galică (ca *braca*, *camisia*, *carrus*) care s'au răspândit până în regiunile dunărene. De aceea ar fi curios ca să-l întâlnim tocmai la Români și tot atât de curios ca, în România, urmașul lui să fie limitat la Moldova.

De vom căuta în rutenește, limba din care au pătruns cele mai multe cuvinte limitate la Moldova, găsim pe *kava*, tradus de Želechowski tocmai prin „Knecht Ruprecht (eine Art Popanz)“, iar pentru *cau* — a cărui natură ono-

¹ Și am indicat această etimologie — cu un semn al întrebării — lui Meyer-Lübke la revizuirea părții românești a Dicționarului său; cf. și DR. III, 1091.

matopeică se dovedește la noi prin faptul că se întrebun-
țează adesea repetat — găsim, tot în ruteneste, interjecția
kav! kav! care imită strigătul ceucei. De la această tul-
pină onomatopeică găsim, în limbile slave (cf. Berneker,
SEW. supt *kavŭka*), derivate cu sensul de „broască“, „ceu-
că“ și „a striga“. Insuși cuvântul nostru *ceucă*, cu va-
riantele *ciocă*, *ciocăcă*, *cioucă*, *ciocică* etc., împrumutat de la
Slavi (cf. Berneker SEW. s. v. *čavŭka*) sau de la Unguri
(*csóka*), e tot un cuvânt de natură onomatopeică, răspân-
dit și în alte limbi (cf. Cihac II, 53).

Cât despre pfaerea lui *v* slav postton în *u*, o avem
chiar în cuvântul *ceucă* < bulg. *čavka*, apoi în multele
numiri topice în *-ou* și *-ău*, *-eu*, ca *Cergău* (dar *Cergo-
vean*), *Brașeu* (dar *Brașovean*) etc.

Mierliu.

În „Glosarul“ publicat de Șt. Pașca e atestat adjec-
tivul *mierliu* cu sensul de „nici turbure, nici limpede“. Cu
același sens e dat din Vâlcea : „când Oltul vine turbure,
se zice că e mierliu, nici turbure peste socoteală, nici lim-
pede, ci așa potrivit“ (Revista „Ion Creangă“ VII, 153).
În Mehedinți, după o comunicare a pictorului Strâmbu-
lescu, *ochi mierlii* însemnează „ochi căprui“. Cu privire
la ochi avem și un verb derivat : „Se mai zice de cineva,
care se căsnește să adoarmă și ține ochii când închiși
când deschiși, [că] *mierlește* ochii“ (Revista „Ion Crean-
gă“ l. c.). Altfel e explicat acest verb în „Glosarul“ din
Bihor, publicat în „Revista critică-literară“ IV, p. 145 :
„*mnerlesc* : privesc cu sete și cu dor la ceva“, dându-se
(p. 338) și un exemplu de vers popular : Mândra cu ochii
merlește, Ca să cred că mă iubește. Library Cluj

Din lexicografii noștri, numai Cihac (II, 595) înregi-
strează pe *merliu* (în expresia *ochi merlii*, *des yeux bleu-
de ciel, bleu gris*“), considerându-l cu o variantă a lui
meriu, cu același sens, pe care-l crede de origine turcească
(*mor* „bleu-foncé, violet, pourpre“).

Intr'adevăr, *mierliu*, dialectul *mîerliu*, nu poate fi despărțit de *mieriu*, care are un sens apropiat. În Dicționarul elementelor latine, publicat în 1905, am derivat acest cuvânt din lat. *mērus*, -a, -um (nr. 1099). Etimologia aceasta n'a fost acceptată nici de Candrea-Densusianu, în Dicționarul lor etimologic al elementelor latine, nici de Tiktin, care consideră, în Dicționarul său romângerman, cuvântul ca având etimologie necunoscută.

Cred totuși că ea este cea bună. Intr'adevăr, trecerea de sens de la „curat, neamestecat, pur“ pe care îl are *merus* în latinește și în unele limbi romanice (cf. Meyer-Lübke, REW. nr. 5535) — corespunzând deci lui *cișer* istororomân — se desvoltase încă în latinește spre accepțiunea de „netulburat, luminos“ : *mero meridiē*. Chiar și prefacerea latinescului **medie-die* în *meridiē* nu se datorește, probabil, numai unei simple disimilațiuni a lui *d-d* în *r-d*, ci și unei apropieri de *merus* (cf. Walde, LEW². p. 480), timpul de la amiaz fiind considerat ca partea cea mai „luminoasă“ a zilei. Este foarte ușor imaginabil ca *merus* să se fi întrebuițat și despre atmosferă cu înțelesul de „limpede“ sau despre cer, cu accepțiunea de „neacoperit, senin“. Cerul senin este însă „albastru“. În vocabularul Anonimului din Caransebeș, *mjériu* e tradus chiar prin „caeruleus“.

Accentuarea pe silaba inițială e atestată, ca la Anonim, și de Weigand, care, în *Jahresbericht VI*, 20, citează din regiunile Someșului și ale Tisei, formele : *mîșeru*, *șeru*, *mîșeriū*, *mîșeriūi*, *mîșeroū*, *mîșeriūū*, întrebuițându-se în concurență cu „vânăt“ și „albastru“¹. Tot *mîerie* = „vânătă“ dă Păcală în *Monografia comunei Rășinari*, p. 512. Dacă, alături de *miériu*, găsim și *mieriu*, e evident

¹ Bud, în glosarul colecției sale de *Poezii populare* explică pe *miəriu* (în : Vine mândrul cel mieriu Cu murguțul de la râu) prin „trufaș, mândru“. Și Damé, dă, după Hasdeu, înțelesul de „raide, gourd, engourd“, pe care-l traduc **Barcianu** și Alexi prin „steif“. În lipsa altor atestări mai clare nu văd cum s'a întâmplat această evoluție de sens

că accentul s'a schimbat după analogia nenumăratelor adjective în *-iu*, care în limba noastră arată colorile. S'ar putea chiar ca, prin etimologie populară, acest cuvânt să fi fost apropiat de *miere* și deci *mieriu* să fi fost interpretat ca „limpede ca mierea“¹. Desvoltarea lui *ě* în *ie* și prefacerea lui *m* precedent în *mî* sînt și ele indicații sigure că accentul era la origine pe silaba inițială.

Din punct de vedere formal, am așteptat ca *mărus* să fi dat *mier*. Totuși cazurile în care un *r* final s'a rostit la noi ca *ř*, de sigur sub influința mulțimei mari a cuvintelor terminate în *-ariu*, *-eriu*, *-oriu*, nu sînt rare. Astfel e *ceriu* alături de *cer* < *coelum*, *piperiu* alături de forma *piper*, *fileriu* alături de *filer* < ung. *fillér*, *hiriu* alături de *hir* < ung. *hír*, *sporiu* alături de *spor* < slav. *sporŭ* ș. a. Cât despre rostirea *mierău*², ea nu e cea pe care am așteptat-o, căci *r* precedent n'a fost lung; totuși, mai ales în regiunile nordice ale teritoriului dacoromân, se găsește e și *i* trecut în *ă* și *â* și după *r* simplu.

Un diminutiv **mărus* s'a păstrat în aromânescul *mărus* — întrebuințat despre lâna „albastră“ (DR. IV, 303, 350) — cu aceeași reducere a lui *ie* în *i* ca în al nostru *mărus* < *merula* (cf. DR. IV, 1372)³, și în adjectivul dacoromân *mierliu*, la care s'a mai adăugat și sufixul *-iu*, după celelalte numiri de colori. Cuvântul nostru, însem-

¹ Autorii Dicționarului academic propuneau chiar etimologia *melleus*.

² La scriitorii vechi moldoveni Miron Costău (*Let.* I, 36/20) și Cantemir (*Ist. ierogl.* 369) găsim forme cu *ă* (*ă*). Tot așa trebuie cetită forma *mieriu* și *mierie* în unele culegeri de poezii populare, precum dovedesc rimele: *mieriu* : *rău* (Bud, *Poezii pop.* 35), *mieriu* : *grău* („Gazeta Transilvaniei“ a. 1887 nr. 267), *mierie* : *măngăie* (Jarník-Bărseanu, *Doine* 199). Și forma *miereu* („Revista Critică“ IV, 338) trebuie cetită, probabil, *mierău*, precum o atestă Weigand.

³ Se găsește la noi atestată și forma *mărus*, în loc de *mieriu*, la Sbiera, *Povești*, 322/16.

nând „nici turbure, nici limpede“, păstrează încă sensul original al lui *merus* latinesc, care era cel de „neamestecat, nedres“ despre lichide. Ca atribut al ochilor, la început trebuie să fi avut înțelesul de „senin“ sau „strălucitor“. Dacă înțelesul de „căpriu“ este bine redat, trebuie să avem a face cu o apropiere ulterioară, prin etimologie populară, de *mierlă*, deci ochi de culoarea mierlei (*Merula torquata*, nu cea neagră). Cât despre verbul *a mierli ochii*, acesta trebuie să fi însemnat la origine „a privi cu ochi strălucitori“ (cf. îi *sticlesc* ochii).

Arom. rauă.

Pe lângă înțelesul de „rouă“, aromânescul *rauă* mai însemnează, după Dalametra, și „linie albă, ce se vede de-asupra capului, când părul e despărțit“, deci „cărare (în păr)“. În acest al doilea sens evident că avem a face cu alt cuvânt decât *ros*, *rorem* și că nu poate fi despărțit de catalanul *ralla* „linie“ (Meyer-Lübke, REW. nr. 7022). În latinește avem atestat un *rallum* „oticul plugului“ (= instrumentul de metal cu care se curăță fierul plugului de pământul ce se așază pe el) și un *ralla*, tradus de Georges prin „Schabeisen“. Amândouă sânt derivate din *radere* cu sufixul instrumental *-ulum*; forma nesincopată și necontrasă: *radula* e și ea atestată. De la înțelesul de „instrument cu care se curăță răzând“ cu greu ajungem la cel de „brazdă“, care e la baza cuvântului românesc și catalan. Mai de grabă trebuie să plecăm de la adjectivul *rallus*, *-a*, *-um* = *radilis*, atestat în glose, cu înțelesul de „tuns scurt“ (despre o tunică). Substantivat supt forma feminină, *ralla* — atestată și ea (cf. Georges) — a putut avea sensul de „dunga ce rămâne după ce s'a ras o parte dintr'un obiect“, deci „linia“, cu care s'a asemănat, la noi, cărarea din păr.

Cât despre alb. *rate* „rar“ și derivatul său *ratón* „micșorez, plivesc“ (propriu „răresc“), acestea nu au nimic a face cu *rallum* latinesc, cum credea G. Meyer (AW. 372),

ci derivă din lat. *rarus*, cu aceeași disimilare ($r-r > r-l$) ca în span. *ralo*, v.-fr. *relment* (cf. Meyer-Lübke REW. nr. 7067). Cealaltă formă de disimilare ($r-r > r-d$), pe care o avem în ital. *rado*, nu este cu totul necunoscută nici limbii române. O. Densusianu (*Țara Hațegului* 55) a atras atenția asupra cuvântului dialectal *grumudeu* (alături de *grumuleu*) pe care-l explică ca o formă disimilată din **grumureu* (< *grumulus*), deși influența lui *grămadă* nu-i exclusă în acest caz. Prin părțile Sibiului se zice, în loc de *păpară*, *paparadă* „jumări de ouă“. Forma aceasta — trecută și la Sași (*papărădă*) — cuprinde un sufix neexplicabil și cred că derivă din **papărără* (= *păpară* + suf. *-ar*, ca în *lăptar(e)*, *vărzare*). În sfârșit, avem la Aromâni, alături de formele mai dese: *alunicari* și *arunicari*, forma *arudicari*, disimilată din **aruricari* (născută prin asimilare din **aluricari*)¹.

Seramură, urdoare.

În „Glosarul“ publicat de Șt. Pașca se dă cu înțelesul de „cantitate mică, picătură“ cuvântul *scrámură*. Ar putea fi lat. *squamula* „scamă mică“, care a lăsat urme și în unele dialecte italiene (cf. Meyer-Lübke, REW. nr. 8201), cu un *r* propagat în silaba dintâiu. Exemple numeroase de o asemenea propagare am dat în DR. IV, 719—720.

Un alt exemplu de *r* propagat ar putea fi cuvântul nostru *urdoare*, pe care Șt. Pașca îl atestă, în „Glosarul“ său, supt forma *udoare*, crezând că această variantă s'ar putea explica prin disimilarea totală a primului *r*.

Pentru *urdoare* am propus pe vremuri („Convorbiri Literare“ XXXIX 303—304) etimologia **horr(i)dor*,

Fiind vorba de disimilări și asimilări, relev și forma *tretrece* = *petrece*, atestată de Șt. Pașca în Glosarul publicat de curând la Academia Română, și care cu greu va fi un *trans* + *traicere*, ci mai de grabă o formă asimilată ($pr-tr > tr-tr$) din *pretrece*. Am avea deci tocmai fenomenul invers al lui *prespre* > *prestre* (> *preste* > *peste*).

-*orem*, admisă de Meyer-Lübke (REW. nr. 4187) și de Tiktin. În articolul citat căutam se arăt că, din punct de vedere derivativ, o derivare din *urdă* cu sufixul *-oare* e inadmisibilă; numai în cazul când *urdă* însuși ar fi un derivat latin în *-īdus* (*urīda) adăogarea sufixului *-or*, *-orem* ar fi explicabilă (cf. DR. III, 778). Tot atât de „regulat“ ar fi însă un derivat latin **udor*, *-orem*, cu înțelesul germanului „Nässe“. Trecerea semantică la „Augentriefen“ ar fi destul de lesne de înțeles, dat fiind că urdorile, înainte de a deveni solide, apar în colțurile ochilor, ca o zeamă groasă și că oamenilor urduroși le lăcrimează ochii.

Vorbind despre propagare în general (DR. IV, 717), am spus că ea „e determinată mai adesea de asociații cu cuvinte constituite la fel și cu un sens apropiat“, încât se poate foarte ușor ca imaginea „urdei“ — cf. germ. „Augenbutter“ — să fi facilitat sau chiar să fi produs această propagare.

Șteamăt(ă).

Șteamăt(ă) e un cuvânt „bolnav“. Deși se găsește în diferite regiuni dacoromâne — îl pot atesta din Dolj, Banat, din jurul Aradului, din Munții-Apuseni, din nord-estul Ardealului, din Bucovina și nordul Moldovei și din județele Teleorman și Brăila — el nu se mai întâlnește decât în anumite locuțiuni, din care sensul cuvântului nu se poate analiza în mod precis. Astfel N. Drăganu, care-î cunoaște din graiul său natal (din jurul Năsăudului), nu mi-a putut spune ce însemnează; tot astfel d-șoara Toderas, din Crișcior (jud. Huniedoara) n'a putut să-mi explice decât sensul locuțiunii întregi în care se întrebuintează. Din cauza aceasta, glosele prin care *șteamăt(ă)* e explicat de cei ce notează acest cuvânt, trebuie primite cu rezerva cuvenită, căci ele redau numai interpretările individuale ale celor ce încearcă să facă analiza locuțiunilor în care acest cuvânt e întrebuintat. Scriitorii n'au încercat încă să-l fixeze în limba literară.

Între răspunsurile la Chestionarul „Calul“ se găsește următoarea propoziție, comunicată din Sângeorzul-român (jud. Năsăud): „Vai ce om jâb o mai fost Ilie, ș'amu-i *șteamătă* (slăbit de boală)“. Paranteza e a corespondentului, care a simțit că *șteamătă* are sensul opus lui *jâb* = bine făcut, zdravăn, voinic. Dar pe când *jâb* e un adjectiv, care se rapoartă la „om“ (Ilie), *șteamătă* e un substantiv de genul feminin, care numai în mod figurat și numai în această funcțiune sintactică de substantiv predicativ poate să exprime ideea de „slăbit de boală“, întocmai precum ar exprima-o substantivele „umbră“, „arătare“, „fantomă“, „nălucă“, cu care de obicei comparăm pe cineva devenit oarecum „transparent“ după o boală care l-a slăbit tare.

Cred că înțelesul fundamental al lui *șteamăt(ă)* e tocmai cel de „arătare“, „nălucă“. Din el se pot explica cele mai multe întrebuintări pe care le vom examina mai departe, și tot el ne dă cheia etimologiei, care este, credem lat. *scema* = grec. *σχῆμα*¹.

¹ Etimologia aceasta mi-a venit în gând cetind, în lucrarea lui S. Pop (publicată în acest volum), exemplul citat. Ea împlinește deci condiția dintâiu pe care L. Spitzer o cere de la „etimologii: „să nu fie căutate, ci găsite“. Dar în cazul acesta se potrivește și ceea ce am spus în DR. IV, 1317, despre această „poruncă“ a „credeului“ spitzerian: ceea ce ni se pare că e o „inspirație“, o străfulgerare momentană, nu este, de obicei, decât ultima verigă într'un lanț de asociațiuni: cuvântul care te preocupă de mult, pe care îl porți cu tine pe toate cărările bătute, fără să ai conștiința că el se găsește în valiza ta de etimolog, se clarifică dintr'odată, când îl zărești într'o nouă lumină, precum în soluția saturată se naște, la cea mai mică mișcare, cristalul. Intr'adevăr, dacă cerc să-mi dau seama de procesul petrecut în mintea mea de la întâia întâlnire cu acest cuvânt (când am lucrat cuvântul *așteamăt* pentru Dicționarul Academiei și am întrezărit posibilitatea de a-l analiza în *a + șteamăt*), până astăzi, observ că etimologia mea nu este atât de originală, precum mi se părea în momentul când am dat de ea. Cercetând ceea ce s'a spus până acuma despre originea cuvântului și răsfoind în acest scop și

Grecescul *σχῆμα*, *-ατος* înseamnă „ținută, înfățișare, fel de a se prezenta“, apoi „port, îmbrăcămintă“, „figură, făptură“, dar are, ca și *arătare* al nostru, și înțelesul de „aparitiie“ și „aparență“. Cu aceleași sensuri a trecut cuvântul în latinește — unde și-a păstrat felul grecesc de declinare: *schema*, *-atis* sau s'a asimilat cuvintelor latine: *schema*, *-ae* — și mai trăește, ca vorbă savantă, în limbile romanice și în neologismul nostru *schemă*. Cuvântul acesta împrumutat din grecește nu pare a fi fost popular în România apuseană, căci până acuma nu s'au găsit reflexe de ale lui în limbile romanice de vest. Acest fapt nu ne împiedecă însă să admitem că el pătrunsese până în straturile de jos ale populației din regiunile din sud-estul european, mai expuse influenței grecești. Incercarea lui Diculescu, de a căuta urme de cuvinte grecești în limba română, este de sigur îndreptățită, chiar dacă originea cuvintelor studiate de el în volumul IV din *Dacoromania* rămâne problematică.

Dacă admitem că sensul principal cu care *schema*, *-atis* s'a păstrat în românește e cel de „arătare“ (și în sensul de „vedenie, nălucă, fantomă“, cf. *arătare* II, în *Dicț. Acad.*), atunci se explică și adverbul *asteamăt*, înregistrat mai întâiu în *Etymologicum Magnum Romaniae*

procesele verbale ale Muzeului Limbei române văd că cel ce în *șteamăt* a recunoscut cel dintăiu un neutru grecesc, a fost V. Bogrea, care-l deriva din lat. *stemmata* < gr. *στέμμα* „ghirlanda cu care se încununau morții“ (DR. II, 899). Etimologia aceasta n'a fost admisă în discuția încinsă în jurul ei în ședința Muzeului, căci apropierea de sens făcută de Bogrea nu era convingătoare. Mai târziu a propus G. Giuglea tot o etimologie grecească: *σκέμμα* „privire, cercetare, urmărire“, în legătură cu *σκέπτομαι* „a privi în jur, a se uita cercetător și pândind din depărtare“. În adverbul *asteamăt*, despre care va fi vorba mai jos (și în care lui Hasdeu i se părea că ar putea fi lat. *clam*), vedea Giuglea tocmai acest sens de „urmărire pânditoare“ cuprins și în cuvântul grecesc.

de Hasdeu, care l-a atestat în trei poezii populare din colecția G. Dem. Teodorescu (una din Teleorman și două din Brăila) și l-a tradus prin „soudain, subitement, furtivement“ :

Turcii, unde-l auzea,
Planul (sic !) măre că-și șchimba,
Așteamăt s'apropia,
Semn lui Nadea că-i făcea...

A se apropia așteamăt „a se apropia pe furiș, pe neașteptate și neobservat“, a trebuit să însemneze la început „ca o nălucă, ca o arătare“. Din punct de vedere al construcției, această locuțiune adverbială compusă din propoziția *a* și din *șteamăt*, se aseamănă cu construcții de felul lui *calcă a popă* = ca un popă. Înțelesul „pe furiș“ și *șteamăt* ca element de compoziție a unor locuțiuni adverbiale e confirmat de N. Plopșor, în *Arhivele Olteniei*, III, 345—7 (ap. DR. IV, 1504), care ne asigură că cuvântul e bine cunoscut în Dolj, bunăoară în expresia: *m'am dus după el cu de-a șteamātu* = l-am urmărit pas cu pas, pe furiș, fără a fi simțit.

Singurul scriitor român care, pe cât știm, a încercat să introducă cuvântul în literatură e Petru Maior, la care-l întâlnim supt forma *steamăt*¹ și numai în expresia *cu steamătul legei*: Această mărire pizmuindu-o Românilor unii dintre Sârbi și dintre Greci, *cu steamătul legei* și astăzi se bat a spăria pre Români (*Istoria* 257, și de două ori la pag. 253). Cuvântul nu-i înregistrat în *Lexiconul Budan*, încât nu știm exact ce însemnează în expresia aceasta. Polizu, care de sigur a extras pentru *Dicționarul său* și „*Istoria pentru începutul Românilor*“ de P. Maior și, probabil, din ea va fi scos cuvântul *steamăt* (cu *st* inițial!), îi dă traducerea germană „*der Vorwand, Schein-*

¹ Petru Maior rostea — sau a auzit rostindu-se — cuvântul în forma dialectală *steamăt* și l-a transpus greșit în forma literară *steamăt*, în loc de *șteamăt*.

grund“ (tot așa Barcianu și Alexi, care au utilizat pe Polizu). *In șteamătul legii* ar putea într'adevăr să însemneze „supt pretextul legii, având aparența legalității“, înțeles care ne duce de-adreptul la sensul lui *schema* greco-latin (cf. σχηματίζω tradus de Jakowitz-Seiler prin „sich stellen, sich den Anschein geben“).

Mai des se întrebuițează *șteamăt(ă)* după negațiune, ca un fel de întărire a acesteia, spre a indica lipsa completă a ceva. Cred că avem a face, la origine, tot cu înțelesul „ceea ce apare, apariție“, precum, în același sens se întrebuițează „nici... umbră de...“ „nici urmă“. Din Crișcior, în Munții Apuseni îmi comunică d-șoara Toderas: „*N'am șteamătă* de bani = nici un ban“; în Banat întâlnim: „*Nu se știa șteamătul*, nici de cai mici de trăsură“ (D. Izverniceanu, *Icoane din Banat*, în „Arhivele Olteniei“ III, 386); tot din Banat (Oravița) îmi comunică Dr. A. Coca: „Piatra (grindina) a bătut cucuruzul de *n'a rămas șteamăt* de el“; în sfârșit, în *Din lumea basmelor* (p. 115), de Mera cetim: „Pe Țigan l-au tăiat bucățele-bucățele într'un sac, au legat sacul de coada unui armăsar turbat, au mai legat lângă el un sac cu nuci, spart în fund, și au dat biciu armăsarului... și precum pica nuca, pica bucățica, până *nu s'a ales nici șteamătă* de bietul Țigan“.

În exemplul citat din „Arhivele Olteniei“, *șteamăt* e glosat prin „sunet“. Ar putea fi unul din cazurile de interpretare individuală despre care am vorbit la începutul acestui articol. Cu înțelesul de „zgomot, glas, voce“ îl comunică (subt forma *șteamăt* și *știamăt*) însă și A. Tomiac din Straja, în Bucovina. Într'un basm publicat în *Șezătoarea* V, 35, cules din aceeași localitate, cetim: „Își propuse să se întoarcă către Dumnezeu. Deci se duse el la un sihastru și *a făcut șteamăt* că este un om care cere intrare“. Tot expresia *a face șeamăt* o întâlnim în *Ornitologia* lui Marian (I, 318): „Tot așa răsare și mierla când simțește sau vede ceva în apropierea sa *făcând schiamăt* ca un câne, și atunci poți ști de bună seamă că pe unde se află ea trebuie să fie în apropiere vreo fiară sălbatică

sau altă vietate“. În notă, Marian explică : „Prin cuvântul *schiamăt* sau *știamăt*¹ înțelege poporul darea de știre despre apropierea vânatului“. Tikin, care ia cuvântul de la Marian, îl traduce prin „Anschlagen der Jagdhunde“ și crezând că *scheamăt* e rostirea cea adevărată, se întreabă, dacă nu cumva avem aface cu un lat. **exclamitus*.

A face *șteamăt* pare a fi o expresie vânătoarească. G. T. Kirileanu, un foarte bun cunoscător al graiului popular, explică pe *șteamăt* (întrebuințat în Broșteni, jud. Suceava) prin „zgomotul prin care vrei să alungi vânatul“ (*Conv. lit.* 44 — 1910 — p. 3). De fapt, „zgomotul“ e numai mijlocul cu care se înspăimântă vânatul ; ideea esențială trebuie să fi fost și în cazul acesta cea de „aparitie neașteptată“ a cânelui sau gonaciului înaintea vânatului.

Dacă am avea mai multe atestări de câte ni le oferă fișele Dicționarului Academiei, probabil am fi în stare să urmărim mai exact dezvoltarea semantică a acestui cuvânt, care, cel puțin în unele accepțiuni, se potrivește foarte bine cu *schema*, *-atis* latino-grec. Și răspândirea geografică ne face să credem că avem a face cu o vorbă veche, răspândită odinioară pe tot teritoriul dacoromân, dar păstrată azi numai în câteva relice, în puncte depărtate unele de altele. În ceea ce privește forma cuvântului, aceasta corespunde exact celei latinești, păstrând accentul pe silaba dintâiu și schimbând pe *ske* în *ște*. Atât că în loc de *șteamăte* — echivoc, fiindcă avea aceeași formă la singular și la plural² — s’au ivit formele *șteamătă* sau *șteamăt*, care se încadrau mai bine în cele două categorii obicinuite de substantive, de declinarea I și II.

Șteamăt(ă) și neologismul *schemă* formează deci în românește un dublet, iar dacă ținem seama și de forma

¹ Ortografiat *sciămet*, ca „scire“ etc. Asupra lui e lipsește, în notă, semnul scurțimei, care există în text, și care arată că trebuie să-l cetim *ă*.

² Pluralul *schemata* trebuia să devină *șteamete* deodată cu neutrele *ossa*, *brachia*, *tempora* etc. devenite *oase*, *brațe*, *timpure*.

șemă (cf. *șematism*), întrebuințat în Ardeal, și împrumutată din germ. *Schema*, un triplet. Dar acest cuvânt a mai intrat în limba noastră în repetite rânduri și cu forme diferite în veacurile dintre epoca străveche și cea a neologismelor.

În înțeles de „haină călugărească“ cuvântul a pătruns la noi, prin biserică, și supt forma neogr. *șimă* și supt cea slavonească *schimă*, de unde derivatul *schimnic* (paleoslav *skimnikū* „veste monahi indutus“). În popor cuvântul se rostește și *știmă*, însemnând în deosebi „hatna îngerească“ (cf. Pamfile, *Dușmanii* 22, *Sărbătorile de toamnă* 76).

În înțeles de „mimică, grimasă“, întâlnim la unii scriitori mai vechi forma grecească *șimă* (P. Maior, *Ist.* 181; *Letopisește* III, 296/4); forma obicinuită astăzi și întrebuințată și de scriitorii veacurilor trecute e însă *schimă*, cu derivatele *schimosi*, *schimonosi*.

Tiktin are de sigur dreptate, când consideră de aceeași origine și forma *știmă*, care este, în Mitologia noastră populară, un fel de spirit necurat (identificat une-ori cu „dracul“, de ex. Pamfile, *Comorile* 22), un fel de „zână“ (Chirițescu, *Grănicerii* 255), sau „vâlvă“ (Pamfile, *Sărbători de vară* 25), sau „stafie“ (Șezătoarea V, 126) sau „nălucă“ (comunicat de G. Tofan).

Știmele păzesc casa (Pamfile, *Dușmanii* 76, Marian, *Inmormântarea* 296, *Nașterea* 67, *Ornitologie* II, 333), izvoarele (Pamfile, *Dușmanii* 284, *Ion Creangă* IV, 149), comorile (Pamfile, *Comorile* 17), pădurile (Pamfile, *Dușmanii* 213), caii (*Ion Creangă* III, 264), etc. În Chestionarul „Casa“, cuvântul *știmă* se dă și cu înțelesul de „noroc“. (Com. din Susenii-Bârgăului).

Ceea ce l-a îndemnat pe Tiktin să considere pe *știmă* „dub necurat“ și pe *schimă* „grimasă“, „haină călugărească“ de unul și același cuvânt (medio-grecesul și neogrecesul *σχῆμα*, a fost, probabil, varianta *schimă*, pe

care o atestă și pentru înțelesul de „duh necurat“. Trecerea lui *sk'i* în *ști*, în vremuri mai nouă, pe teren românesc, deși neobicinuită, nu este totuși inadmisibilă, căci sporadic se aude și rostirea *știmb* în loc de *schimb* și forma *stimă* (cu *st*) e atestată și pentru înțelesul de „haină îngerească“ (vezi mai sus). Neexplicabil rămâne însă înțelesul cuvântului românesc, căci $\sigma\chi\eta\mu\alpha$ nu are în epoca neogr., nici în cea medio-grecescă, sensul românescului „știmă“ și nici în limbile slave, nici în albaneză, unde cuvântul medio-grecesc a pătruns, el nu are decât înțelesul de „haină călugărească“ (paleoslav. *skima*) sau de „podoabă“ (alb. *sk'imë*). Pe teren românesc nu vedem cum cuvântul *schimă*, care n'a fost niciodată popular, să fi primit însemnarea mitologică de azi. Acest sens special se leagă însă foarte bine de vechiul-grecesc $\sigma\chi\eta\mu\alpha$ și de sensul de „nălucă, arătare, fantomă“ al lui *șteamăt(ă)*. Intr'o comunicare a lui Ar. Tomiac din Straja Bucovinei cetim: „*stimă* = 1. spirit necurat (știma banilor); 2. arătare; 3. om slab“. Sensurile de „arătare“ și „om slab“ sânt tocmai cele pe care le-am întâlnit sau le-am presupus, pentru *șteamătă*, în exemplul din Sângiorzul-român, de la care am plecat în considerațiile noastre etimologice.

Oare nu s'ar putea ca varianta *schimă* să se fi desvoltat din forma *știmă*, și nu invers, precum pare a fi presupus Tiktin? Ea se găsește în scrierile lui Marian, alături de a treia variantă, *scimă* (*Sărbătorile* III, 247). Dacă ne amintim că Marian ortografia *schiamet*, *sciamet* pentru *șteamăt*, putem presupune că și *schima* și *scima* lui trebuie rostită *știma*, cu atât mai mult cu cât în Bucovina *știu* se rostește *știu* și *ștsu* (Weigand, *Die Dialecte der Bukovina und Bessarabiens*, p. 43; cf. *tșeie* = cheie *ibid.* 32).

Pe cât se pare, grecescul $\sigma\chi\eta\mu\alpha$, *-ατος* a pătruns mai întâiu în latinește într'o vreme când χ și η erau redatate prin *ch* și *ē*: *schema*, *-atis*, de unde al nostru *șteamăt(ă)*. Mai târziu, însă tot într'o vreme depărtată, pe când $\sigma\chi\eta\mu\alpha$

avea încă sensul de „arătare“, cuvântul a mai intra o dată în graiul strămoșilor noștri, sub forma **schima*, -ae¹.

Precum dovedesc atâtea inscripții din primele veacuri creștine, desvoltarea lui *η* (= ē) în *i* este de dată veche în limba greacă; ea era îndeplinită pe la mijlocul primului mileniu creștin². Reflexele lui *η* în regiunile romanice atinse de o influență grecească mai puternică, arată, une-ori la aceleași cuvinte, o oscilare între *e* și *i*. Astfel lui *σημα* „semn“ îi corespunde în Sardinia (Logudoru) *semu*, iar în Calabria *sima* și *simitu* (REW. 7798, cf. și reflexele cu *i* și *e* în Italia de sud ale cuvintelor *νήπιον*, *πηλός*, **χηδεύω*, *τηλ-ίκος*, *πηγμα*, *πηρώνω* la Rohlfs, *Griechen und Romanen* p. 28 (III), 30, 39 (108), 106, 112, 113). Deosebirea între *e* și *i* va fi de cele mai multe ori cauzată de epocile diferite când cuvintele grecești au fost împrumutate de Romani, precum am admis-o și noi pentru *schema* și **schima*; une-ori însă *e* reprezenta rostirea claselor culte și *i* pe cea populară. Formele cu *e* pot fi neologisme, cuvinte împrumutate de cărturari latini, care păstrau rostirea lui *η* ca *e* și după ce în graiul poporului grecesc el devenise *i*. Nu ar fi deci exclus ca *șteamăt(ă)* al nostru să fie neologismul *schema*, -atos — și menținerea declinațiunei de tip grecesc indică originea lui savantă — pătruns însă cu timpul și în graiul popular, pe când *știmă*, cuvânt care face parte din mitologia populară, să fi fost o vorbă împrumutată de poporul roman din Imperiul răsăritean de la poporul grecesc, cu rostirea acestuia, precum indică și incadrarea lui în declinarea I, ca la împrumuturile populare din grecește (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II § 371).

În orice caz rostirea lui *η* ca *i* putea fi anterioară a-

¹ Chiar dacă *χ* era în grecește, pe vremea aceea, o fricativă palatală, grupul neobicinuit *σχ-* trebuia să devină *ski* — precum mai târziu același grup a devenit *ski* la Slavi, (*skima*) la Albanezi (*sk'im_e*) și la noi (*schimă*).

² Cf. Thumb, *Die griechische Sprache* 98, unde se trimitte pentru amănunte la Blass, *Aussprache* 35 ș. u. și G. Meyer, *Griechische Grammatik*, 130 ș. u.

ficerii lui *c* și *g*, încât **skima* a putut să se desvolte paralel cu *scio* > *știu*. Avem indicii numeroase¹ din care putem deduce că strămoșii noștri încă nu prefăcuseră în primele veacuri după Hristos pe *c* + *e*, *i* în africată.

Intr'o limbă ca a noastră, care schimbă pe *quid* în *ce* și împrumuturi albaneze, ca *k'afe*, în *ceafă*, putem admite că grecescul *σκιμα* a avut vreme să se desvolte, trecând prin stadiul **skima*, în *știmă*. Cu privire la *c* și *g* înaintea vocalelor palatale, sântem poate în drept să presupunem că, în timpurile vechi, o parte a Străromânilor—probabil cei ce locuiau în sudul și estul Peninsulei Balcanice romanizate, din care derivă Aromânii și Megleniții, cu rostirea *ț* și (*d*)*z* — au început mai de vreme procesul de aficere, decât cealaltă parte — cei din părțile nordice și vestice, din care derivă Dacoromânii și Istroromânii cu al lor *tș* și (*d*)*ž* — care au conservat, ca vecinii lor, Albanezii, Dalmații și Romanii înghițiți de Serbocreați, un timp mai îndelungat rostirea *k* și *g*.

Nici *scară-schelă-scală*, nici chiar *cămară-comoară-chimir-cameră* nu oferă, ca *șteamăt(ă)-știmă-schimă-shimă-schemă-șemă* un exemplu atât de variat în forme și înțelesuri pentru cuvinte, intrate în limbă în epoci diferite; prin mijlocirea uncr popoare sau clase sociale diferite.

Tuli.

Legătura verbului nostru *tuli* cu slav. *tuliti* a fost recunoscută de Cihac (II, 426) și susținută și de Tiktin. Înțelesul verbului slav nu se acopere însă cu al celui românesc; care se aseamănă mai mult cu unele verbe slave derivate cu prefixe. În acestea însă nuanța de înțeles care le face să semene cu *tuli* al nostru este cuprinsă în prefix: pe acesta am aștepta deci să-l întâlnim și în românește.

Intr'adevăr, un *tuliti* simplu însemnează la Bulgari (*tulja*) și la Rușii albi (*tulić*) „a ascunde”, la Sârbi (*tuliti*)

¹ Cf. acum în urmă P. Stok, în *ZrPh.* XLVI, 385—410.

„a stinge“, la Poloni (*tulić*) „a liniști“, la Ruși (*tuliti*) „a îndoi“ (cf. Miklosich, EW. 365). Din aceste patru accepțiuni diferite numai cea de „a ascunde“ se găsește la noi. Dosofteiu adecă întrebuintează forma reflexivă cu înțelesul de „a se ascunde, a se adăposti“: Din loc în loc tulindu-mă (*Viața sfinților* 154, 158). Trăi 25 de ai tulindu-să la acea colibă (ibid. 32). Nu să tuliă la ale sale, ce să răzâma pe la streine (ibid. 32). Merseră Zifeanii la Sarel de-i spuseră că se tulește (: absconditus est) David la dânsii (*Psaltirea* 177). Cu acest sens cuvântul se mai întrebuintează și azi prin Bucovina. Ar. Tomiac îmi comunică, din Straja, că *a se tuli* însemnează „a se ascunde, a se îndosi“, iar forma transitivă, *a tuli* are sensul de „a lua fără să vadă cineva, a apucă, a fură“. Și la Megleniți *mi tules* e tradus de P. Papahagi prin „mă ascund, mă pitulesc“. Acest sens de „a (se) ascunde“ se recunoaște și în verbul *a (se) pituli* (sau *pitulă*), care s'a născut din contaminarea lui *a se tuli* cu *a se piti* sau, precum crede Tiktin (*Dicționar rom.-germ.* s. v.) prin apropierea unui **prituli* < slav. *prituliti* (cf. slov. *prituliti se* „sich ducken“, rus. *prituliti, prituljati* „anlehnen“) de *a (se) piti*.

Înțelesul obicinuit al lui *tuli*, întrebuintat mai des în legătură cu neutralul *o* (a o tuli) și completat adesea (în Muntenia) prin *de-a fuga* sau (în Moldova) prin *fuga, la fugă, la sănătoasa*, este cel de „a părăsi repede un loc, a dispărea fugind de undeva, a o șterge“; corespunde deci francezului „*déguerpir, décamper, filer*“ (Damé) și germanului „*Reissaus nehmen*“ (Polizu). Foarte des e întrebuintat imperativul scurtat *tuli-o* (sau *tuleo*) *băiete!* „șterge-o“. Acest sens îl are și *tules* meglenit¹. Imaginabil ar fi ca această accepțiune să se fi născut din cea de „a fură“, născută și ea din cea de „a ascunde, a dosi“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹ „tulesc, a o șterge“ la P. Papahagi, *Megleno-Români*, p. 258. Cu totul alt cuvânt, și adecă un derivat de la *tul* „năuc, zăpăcit“, e-românescul *tulesc* „zăpăcesc, innebunesc; strivesc în bătaie“.

mul cu „a o șterge“ pare chiar a indica această **explicare**. Posibil ar fi chiar ca sensul actual al lui *a (o) tuli să se* lege de cel de „a îndoi“ al verbului slav, având de a face cu aceeași dezvoltare semantică ca în *plicare > pleca*.

Cred însă că evoluția de sens trebuie căutată în altă direcție.

În regiunile muntoase ale Carpaților, *a (o) tuli*, completat adesea prin *la vale* sau *de vale*, este opusul lui „a urca“ și însemnează numai „a coborî, a se lăsa la vale“¹. Locul unde se adună oile se numește *tuliște*. Viciu, în *Glosarul său*, citează, dintr'o colindă din Spătac, lângă Blaj :

Și s'au luat și s'au dus
Cătră Rusalim în sus.
La tuliștea oilor...
La tuliștea cailor².

La Megleniți, *tulariști* este „locul unde se strâng în sat“ (Papahagi, *Megleno-Români* p. 258), la origine, probabil, „locul unde se strângeau cei ce coborau de la munte“³.

Sensul de „a coborî“ se recunoaște și în *toponimicul Tulișa*, care „e un spate de munte pe Retezatul, unde“, după o comunicare a d-lui R. Vuia, „se unesc toate plaiurile între Valea Hațegului și Bazinul de la Petroșeni și toate drumurile ce duc pe la stâne“⁴.

¹ Afară de exemplele citate de Tiktin supt II 1°, acest sens se mai poate atesta la Frâncu-Candrea, *Rotacismul* 63, Mândrescu, *Lit. pop.* 220/25, (Petroșița, în Dâmbovița) „Chestionarul“ lui Hasdeu IV, 152. Mie mi-a cunoscut verbul, din Bran și din Muscel, și cu funcțiune transitivă: *a tuli oile la vale*, mai des *a tuli cu oile*.

² Viciu confundă pe nedrept pe *tuliște* cu *turiște*, care, ca și *turiș*, e alt cuvânt, cf. Cihac II, 427, Tiktin, *Dict. rom. germ.* s. v. Greșit la Pascu, *Cimilituri* 234.

³ Weigand, *Vlaho-Meglen*, 50, care dă *tulariști* = Marktplatz, atrage atenția asupra numelui unui sat *Tulari*, în Serbia.

⁴ Despre un sat *Tulești*, în jud. Tutova, cf. *Marele Dicționar Geografic*.

E evident pentru oricine a văzut pe muntenii noștri *tulind* la vale, că sensul de „a fugi repede“ s'a dezvoltat din cel de „veni în jos, a coborî“, și că acesta e înțelesul original al cuvântului.

Acest sens însă se leagă de sârbescul *tuliti*, care însemnează „a urlă“ și pe care Miklosich (EW. 365) pe nedrept îl desparte de celelalte cuvinte slave care se reduc la tulpina TULI-. Înțelesul propriu al sârbescului *tuliti* nici nu este cel de „a urlă“, ci cel de „a buciuma“, corespunzând germanului „tuten“ (Filipovici) și se leagă de-adreptul de slavul *tulū* „țeavă, tub“¹. *Tulnicul* nostru, buciumul Moșilor din Munții Apuseni, este și el un derivat cu sufixul instrumental *-nic* de la aceeași tulpină. În alte regiuni *tulnic* însemnează „vreme rea, cu negură, ploaie și tunete“ („Șezătoarea“ V, 165/11), sens care se leagă de înțelesul de „a urla“ al sârbescului *tuliti*.

Trecerea de înțeles de la „a produce un zgomot“ la „a coborî“ e explicabilă la strămoșii noștri care locuiau în munți, unde adesea pietrele dislocate de pasul celui ce se lăsa repede la vale produceau un zgomot mare și unde turmele ce coborau se auzeau de departe vuind. Această trecere de sens o avem și în alte exemple :

A *urla* (= lat. *ululare*) însemnează în unele regiuni „a coborî“. Tiktin nu dă acest înțeles, deși el e atestat în *Lexiconul Budan* („urla de undeva în jos, adecă mă cobor“) la Barcianu („nieder-, herunterstürzen“) și la Dame („descendre“) și e destul de răspândit, mai ales în Ardeal : *Când urlî de la munte ?* = când cobori de la munte ? *Spune-le să urlî mai iute* = spune-le să coboare mai iute (Frâncu-Candrea, *Rotacismul*, 64). Am auzit chiar : *ii urlă nădragii la vale* = îi cad. *Lexiconul Budan* dă și derivatele : *urlătură* = ruină, surpătură, *urlat* = surpat (despre o casă, un grajd) și rupt, coios, lat. *herniosus* (despre

¹ S'ar putea ca în românescul *tul-* (cf. și *tuleiu*) să se fi suprapus tulpina slavă peste o tulpină de origine latină, căci din lat. TUB(U)LUS (cf. *tuba*, *tubus*) ar fi rezultat în românește *tul* (cf. *sul*, *sulă*). Am avea deci un caz analog cu cele arătate în DR. III. 1910. 1950.

om). Originea acestei treceri semantice trebuie căutată tot la munte, unde avem pâraile repezi, care curg producând un zgomot mare: *A urla* se zice (în Biharia) despre apă când vine mare; se mai zice și când cobori pe un plaiu înclinat („Convorbiri lit“. XX 1020). Astfel se explică derivatul *urlătoare*, înregistrat și de Tiktin și tradus prin „Giessbach, Sturzbach“, răspândit în multe părți în toponimia noastră (cf. *Marele Dicționar Geografic*, unde mai găsim: *Urlani, Urlați, Urlători, Urlăteanca, Urleasca, Urlești, Urleta*)¹.

Același sens de „a (se) cobori“, e atestat din Țara Hațegului, pentru cuvântul *a tună*, de Viciu în *Glosarul* său și de *Graiul nostru* II, 110, 111, 112. În răspunsurile la chestionarul „Calul“ se comunică din Bouțarul-inferior (Hunedoara): *se tună brânza de la munte*. De obicei însă, în Transilvania, dar și prin Banat și Oltenia, *tun* însemnează „întru cu zgomot și pe neașteptate undeva, dau busna într'un loc“². Acest sens—„entrer bruyamment“ traduce bine Jarnik în *Glosarul* la „Doinele“ sale—îl are cuvântul de obicei și nu cel simplu de „ins Haus gehen, treten, hineingehen, -treten“³, precum îl dă Tiktin în *Dicționarul* său român-german, după *Lexiconul* Budan, neștiind cum să-l ex-

¹ O imagine întru câtva deosebită — a lupului care se repede urlând la pradă sau a omului care alungă cu strigăte fiara sălbatică — a dat naștere sensurilor „a se năpusti“ și „a huidui“ pe care îl are arom. *aurlu: lu aurlai* = l-am huiduit; *oili se-aurlară tu agru* = oile s'au năpustit în țarină (*Dalamestra*).

² Jarnik-Bârseanu, *Doine* 281; Marian, *Serbătorile* II, 154; Hodoș, *Poezii pop.* 183/10; Reteganul, *Trandafiri și Viorele* 160/8; Chestionarul Hasdeu IX, 35 (din Mehedinți) etc. Cf. mai ales: Assan... cu mare îndrăznire tună (= năvăli, făcu incursiuni) în ținuturile ceale (P. Maior, *Istoria* 218). Oastea rusască... mai pre urmă au tunat în Moldova (Sincai, *Hronicul* III, 292/38). Trei Turci în țară tunară (Pompiliu, *Balade* 58/16). Rușine mare pentru un bărbat să tune în șezătoarea boreselor (= femeilor. Brebenel, *Graiul*).

³ Totuși se găsește, prin generalizare și sensul vag de „a intra“: Păru 'n cap ți s'a albit, Ochii 'n cap ți-au tunat. Dinții 'n gură ți-au picat (Epure, *Poezii și Căntece pop.* 32).

plice. Explicația e simplă : intrarea zgomotoasă și neașteptată, ivirea năprasnică a cuiva e asemănată cu ivirea tunetului. De aceea *tună* se întrebuițează adesea în precauțiuni : *Tune turbu* (Hodoș, *Cântece*, 69) s. *dracu* (*Doine* 256/22) 'n tine ! sau în expresia *a-i tuna cuiva ceva în minte* („Contemporanul“ I, 510) = a-i veni pe neașteptate, a-i trăsni în minte. Interesant și derivatul *tunaciu* = „îndrăzneț, care-și face loc oriunde“ (Comunicat de A. Coca, din Oravița în Banat), dar mai ales verbul, întrebuințat tot în Banat, *a tuncă*, tradus de Weigand prin „in den Sinn kommen“ (se ts-o tuñkat un kap ? *Jahresber.* II, 329) și de Coca prin „einfallen“ (așa-i tuncă câte-o dată), deci „a-i trăsni prin minte, a-i cășună cuiva“, care presupune o formație străveche **tonicare*.

A *bui*, care derivă din sârb. *bujati* = germ. „toben“ (cf. *bujica* „pârâu de munte“) însemnează la noi „a veni cu furie“ (despre apă), „a năvăli“ (despre ființe) și „a se slobozi repede la vale, a o tuli la vale“ (Exemple în *Dicționarul Academiei*).

Înțelesul de „a coborî“, „a se rostogoli“ îl are în Banat și verbul *a (se) hui* (comunicat de Petrovici), care este o variantă a lui *vui*.

Poate și în *a (se) țipă*, care în Transilvania are sensul de „a (se) aruncă“ (cf. *țipă-te la el !* = aruncă-te pe el) — deci exprimă tot ideea unei mișcări repezi îndreptate de obicei de sus în jos — să avem a face cu o desvoltare analogă de înțeles.

S. PUȘCARIU.

BCU Cluj / Central University Library Cluj